

3 KRONIKA²⁰²² 70

IZ ZGODOVINE LJUTOMERA

70
2022

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine
Ljutomera

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2022, letnik 70, številka 3 – Iz zgodovine Ljutomera

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkel (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

20. oktobra 2022

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2023

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič, Jasmina Muhič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke so finančno podprli tudi:

Občina Ljutomer, Cleangrad, Krim, Filipič Srečko Transport, Teleing gradnje,

Avto Rajh, Makoter d. o. o. in M-Energetika.

ZRC SAZU
Zgodovinski inštitut
Milka Kosa

FILIPČ SREČKO
transport d.o.o.

TELEING
GRADNJE d.o.o.

CLEANGRAD

MAKOTER d.o.o.

m-energetika
energija za našo prihodnost

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

420 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Vladimir Potočnik: Ljutomer, olje na platno (oil painting), 2011, 100 x 150 cm (RKD 264, inv. št. 193)

Na zadnji strani/ Back cover: Grb Ljutomera / Coat of Arms of Ljutomer (RKD Občine Ljutomer, evid. list 251).

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Ljutomer)(082)

IZ zgodovine Ljutomera / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. -
Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2022. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 70, št. 3)

ISBN 978-961-6777-30-8
COBISS.SI-ID 127614979

40. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije Izzivi slovenskega zgodovinopisja v 21. stoletju

Vljudno vabljeni na **40. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, ki bo potekalo 19. in 20. aprila 2023, v Novi Gorici**. Glede na to, da gre za jubilejno zborovanje, smo z organizacijo počakali na čas, ko močno upamo, da nam epidemija ne bo preprečila izvedbe dogodka v živo.

Poleg sodelujočih, ki se boste zborovanja udeležili s prispevki, prijazno vabljeni tudi vsi, ki bi se zborovanja želeli udeležiti le kot poslušalci in sodelujoči v diskusijah, ki bodo sledile posameznim prispevkom. V slednjem primeru se prijavite z e-pošto na info.zzds@gmail.com, **do 20. februarja 2023**.

Veselimo se vsebinsko in metodološko bogatega jubilejnega zborovanja, ki bo, tako si želimo, obravnavalo vsa zgodovinska obdobja!

Kotizacija za zborovanje znaša 60 evrov, v zadnjem mesecu pred zborovanjem pa 70 evrov; vključevala bo tudi osvežitev med odmori. Plačilo kotizacije bo mogoče od 30. januarja 2023 dalje. O tehničnih podrobnostih glede plačila vas bomo pravočasno obvestili na spletni strani Zveze zgodovinskih društev Slovenije (<https://zzds.si/>) in prek zgo-liste.

Vodstvo ZZDS

KAZALO

Razprave

Miha Preinfalk:	Ljutomer – majhna, a samozavestna prestolnica Prlekije.....	495
	Ljutomer – a small yet confident capital of Prlekija	497
Martin Bele:	Ljutomer v srednjem veku	499
Andrej Hozjan:	Posestne razmere na Ljutomerskem do razpusta zemljiških gospostev (1848).....	511
Tomaž Markovič:	Delitev zemljiške posesti Tomaža Ignaca barona Mauerburga v okolici Ljutomera	549
Boris Golec:	Hišna posest v trgu Ljutomer od njegovih začetkov do franciscejskega katastra	561
Igor Sapač:	Grad (Gornji) Ljutomer. Arhitekturnozgodovinski oris	611
Igor Sapač:	Grad Branek. Arhitekturnozgodovinski oris	659
Mojca Horvat:	Arhivski fond Magistrat Ljutomer (1535–1914)	739
Boris Golec:	Ne Murat in ne Pašič, pokristjanjeni Turki so bili drugi Lotmeržani	757
Metoda Kemperl:	Župnijska cerkev v Ljutomeru in zgodnjebaročna sakralna arhitektura v Prlekiji	765
Simona Kostanjšek Brglez, Boštjan Roškar:	Baročna oprema ljutomerske cerkve sv. Janeza Krstnika	783
Lilijana Urlep:	Slomšek Ljutomera ni obiskal samo enkrat, ampak dvakrat	797
Nina Ditmajer:	Franc Cvetko – slovenski Cicero	809
Tomaž Markovič:	Obrt v Ljutomeru skozi čas	819
Miha Šimac:	Ljutomerska fara v veliki vojni: paberki iz Nadškofijskega arhiva Maribor in časopisnih notic	839
Branko Vnuk:	Opus ljutomerskega slikarja Romana Fekonje (1868–1910) v luči časopisnih in drugih virov	857
Klemen Kocjančič:	»Najhujše zlo v Prlekiji«: <i>Polizei-Reiter-Abteilung Serbien</i> v Ljutomeru in okolici	895
Bogdan Kolar:	Ljutomerčan Jakob Kolarič – organizator in povezovalac Slovencev v Torontu.....	909
Matija Zorn, Peter Mikša:	Mejniki na štajersko-ogrski meji – nekaj primerov iz Občine Ljutomer in okolice.....	921
Klemen Kocjančič:	Ljutomer med slovensko osamosvojitveno vojno leta 1991	933
Srečko Pavličič:	Ali ste vedeli, da	947

Po razstavah

Splošna muzejska zbirka Ljutomer in Galerija
Ante Trstenjak (*Tomaž Markovič*)955

Gradivo

Domoznanska dejavnost Splošne knjižnice
Ljutomer (*Jasna Branka Staman*)961

Ocene in poročila

Ivan Rihtarič: Okraj Ljutomer 1945–1950.
Upravno-politična in gospodarska skica
(*Boštjan Zajšek*)967

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-287:929Cvetko F.
DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.3.12>

Prejeto: 22. 6. 2022

Nina Ditmajer

asistentka z doktoratom, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

E-pošta: nina.ditmajer@zrc-sazu.si

ORCID: 0000-0002-1719-0838

Franc Cvetko – slovenski Cicero

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja ohranjene pridige vzhodnoštajerskega duhovnika Franca Cvetka (1789–1859), ki so bile posthumno objavljene v časopisu Slovenski prijatelj. Osredotoča se na izbrane pridige, ki so bile napisane ali izvedene v obdobju Cvetkovega službovanja v Limbušu, na Ptuj in v Ljutomeru. Še posebej je predstavljena in kontekstualizirana vsebina priložnostnih pridig, medtem ko je pri nedeljskih pridigah za različne praznike in dobe cerkvenega leta osredotočenost usmerjena bolj na retorično kot vsebinsko analizo.

KLJUČNE BESEDE

Franz Cvetko, pridige, vzhodnoštajerski knjižni jezik, Župnija sv. Jakob Limbuš, Nadžupnija sv. Jurij Ptuj, Župnija Ljutomer

ABSTRACT

FRANC CVETKO–SLOVENIAN CICERO

The article presents the preserved sermons of the Eastern Styrian priest Franc Cvetko (1789–1859), published posthumously in the newspaper Slovenski prijatelj. It focuses on selected sermons, written or delivered during Cvetko's ministry in Limbuš, Ptuj, and Ljutomer. The main focus is on presenting and contextualizing the content of the occasional sermons, whereas the Sunday sermons for various holidays and periods of the church year are subjected to rhetorical rather than content analysis.

KEY WORDS

Franz Cvetko, sermons, Eastern Styrian literary language, parish of St. James Limbuš, parish of St. George Ptuj, parish of Ljutomer

Uvod

Pridigarska dejavnost na Štajerskem je bila v zadnjih letih deležna večje pozornosti predvsem pri raziskovalcih zgodovine slovenskega knjižnega jezika. Prvič so bile analizirane rokopisne pridige Jožefa Muršca¹ in Antona Krempla,² tiskane pridige Antona Šerfa³ in obsežen korpus pridig Antona Martina Slomška.⁴ Duhovnika Franc Cvetko in Anton Kreml spadata v drugo generacijo vzhodnoštajerskih preporoditeljev, ki se je formalno-idejno izoblikovala v graškem krogu Janeza Nepomuka Primica med letoma 1810 in 1813 pod vplivom osrednjeslovenskega slovničarja Jerneja Kopitarja (sem so sodili še na primer Koloman Kvas, Peter Dajnko in Leopold Šmigoc). Medtem ko so se Cvetko, Kreml, Šmigoc in Primic zavzemali za jezikovno poenotenje osrednje- in vzhodnoslovenskega jezikovnega prostora, je Dajnko še nekaj časa vztrajal pri vzhodnoštajerski pokrajinski jezikovni usmeritvi.⁵ Nekoliko mlajša Cvetkova rojaka, prav tako duhovniškega stanu, Jožef Muršec in Anton Šerf sta pripadnika tretje generacije vzhodnoštajerskih preporoditeljev, ki se je šolala v Gradcu v času druge ustanovitve stolice slovenskega jezika, ki jo je od leta 1823 vodil Koloman Kvas, kar pomeni, da se je učila od prejšnje generacije, hkrati pa že bila bolj podvržena novim malomeščanskim gibanjem, kot sta bila panslavizem in ilirizem.⁶

Cvetko je med vzhodnoštajerskimi Slovenci pričel delovati po duhovniškem posvečenju leta 1813, najprej kot kaplan v Ljutomeru, Juršincih (Sv. Lovrenc v Slovenskih goricah) in Pernici (Sv. Marjeta ob Pesnici), nato kot župnik v Limbušu, nadžupnik in dekan na Ptuj ter župnik v Ljutomeru.⁷ V Ljutomer je prišel decembra 1813, ko je tam še služboval Franc Ksaver Leitenstetter. Ker je Cvetko že naslednje leto odšel v Juršince, ni mogel srečati Mihaela Jaklina, pisca slovenskega katekizma.⁸ Vendar lahko tudi za Leitenstetterja trdimo, da je pridigal (tudi) v slovenščini, saj je pred tem že opravljal službo vikarja v slovenski cerkvi pri Sv. Petru pri Radgoni, nato pa je prevzel službo dekana in župnika v nemško-slovenski župniji v Apačah.⁹ Tudi pri Sv. Lovrencu v Slovenskih goricah so že v 18. stoletju pridigali v slovenščini,¹⁰ nadaljevanje slovenskega pridigarskega izročila pa dokazujejo rokopisne pridige Antona Krempla,¹¹ ki je tam postal župnik leta 1826, torej

že pet let po Cvetkovem odhodu v Pernico.¹² V času Cvetkovega kaplanovanja je bil župnik pri Sv. Lovrencu Dominik Vincenc Schmidt, ki je tam postavil novo šolo, v kateri je Cvetko poučeval namesto tamkajšnjega učitelja Jožefa Štuheca.¹³ V krajih, kjer je Cvetko nato služboval kot župnik (Limbuš, Ptuj, Ljutomer), se je od leta 1823 uveljavil kot odličen pridigar in govorec na slovesnostih, zaradi česar se ga je prijel naziv »slovenski Ciceron«.¹⁴ Njegove pridige so bile večinoma objavljene posthumno in jih bomo obravnavali v nadaljevanju.

V letih 1879–1881 je Ivan Skuhala¹⁵ v *Slovenskem prijatelju* objavil kar 56¹⁶ nedeljskih in priložnostnih pridig, ki jih je Cvetko govoril v letih 1825–1857 v različnih štajerskih krajih in župnijah: pri Sv. Barbari v Halozah (Cirkulane), Sv. Andražu v Slovenskih goricah, Sv. Marjeti ob Pesnici (Pernica) in Sv. Petru (Malečnik), v Kamnici, Hočah, Jeruzalemu, Ljutomeru, Limbušu, Rušah, na Ptuj in Ptujski Gori. Te pridige so se ohranile v zapuščini njegovega nečaka Jožefa Kostanjevca, župnika v Brezjah pri Mariboru.¹⁷ Cvetko jih je namreč med bivanjem pri nečaku po upokojitvi pripravljajal za tisk, vendar je prej preminil.¹⁸ V Pajkovi zapuščini (UKM Ms 138/9) je ohranjena edina njegova rokopisna pridiga, ki jo je govoril leta 1838 v Hočah, nato pa je bila leta 1881 v posodobljeni obliki prav tako objavljena v *Slovenskem prijatelju*. Pridige so razvrščene po dobah in praznikih liturgičnega leta: (1) adventni čas (štiri pridige), (2) božični čas (dve pridigi), (3) nedelje po svetih Treh kraljih (dve pridigi), (4) postni čas (enajst pridig), (5) sveto tridnevje in velikonočni čas (sedem pridig), (5) binkoštna nedelja in ponedeljek (dve pridigi), (6) pobinkoštna nedelje (dvanajst pridig), (7) Marijino vnebovzetje (ena pridiga), (8) angelska nedelja (ena pridiga), (9) rojstvo Device Marije (ena pridiga), (10) spreobrnjenje sv. Pavla (ena pridiga), (11) svetniški godovi (dve pridigi). Manj pridig je namenjenih različnim priložnostim: (12) pri novi maši (ena pridiga)

Antona Kreml, *Farmeshtva per fu. Lovrenzi svun Ptuja* (1829) prinašajo deset pridig na 68 straneh, ki jih je nekoliko vsebinsko popravljene izdal leta 1839 (I. del knjige *Kratke predge*). Hrani jih Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM/1518) (Ditmajer, *Sprejemanje*, str. 49).

¹² Glazer, Kreml, Anton (1790–1844).

¹³ Sobočan, Župnija Sv. Lovrenca, str. 266, 267, 290.

¹⁴ Slekovec, Ljutomerski dušni pastirji, str. 377.

¹⁵ V letih 1875–1886 je bil profesor moralne teologije na mariborskem bogoslovju, leta 1886 pa je postal župnik v Ljutomeru.

¹⁶ V prispevku posebej ne omenjam sedmih pridig, ki niso datirane ali pa so nastale po Cvetkovi upokojitvi leta 1854: Govor pri kanoničnem obiskovanju (SP XXVIII/7); Pridiga za XVII. pobinkoštno nedeljo (SP XXVIII/8); Govor pri dekanjski vizitaciji (pri Sv. Andražu v Sl. goricah) (SP XXVIII/9); Pridiga za I. adventno nedeljo (SP XXVIII/11); Pridiga za IX. pobinkoštno nedeljo (SP XXIX/6); Pridiga za praznik rojstva Device Marije (pri Sv. Petru) (SP XXVIII/8); Spreobrnjenje in pokora sv. Pavla (1857) (SP XXX/1).

¹⁷ Slekovec, *Škofija in naddubovnja v Ptuj*, str. 185.

¹⁸ Lapajne, *Politična in kulturna zgodovina*, str. 260.

¹ Ditmajer, *Sprejemanje*.

² Debeljak, *Pomen Antona Krempla*; Ulčnik, Značilnejše poteze, str. 211–224.

³ Vičar, *Izrazne skladenjske zgradbe*.

⁴ Rezar, *Normativne in slogovne značilnosti*.

⁵ Več o tem v: Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine*, str. 121–128.

⁶ Ditmajer, *Sprejemanje*, str. 59.

⁷ Grum in Ditmajer, Cvetko, Franc (1789–1859).

⁸ Kovačič, *Ljutomer*, str. 54, 55.

⁹ Kovačič, *Ljutomer*, str. 54; Mlinarič, *Župnije*, str. 15–17.

¹⁰ Sobočan, Župnija Sv. Lovrenca – Juršinci, str. 236.

¹¹ *Predge sa fu. Advent ino fu. Post. Vkupspravlene ino vundane od*

ga), (13) ob prevzemu župnije (dve pridigi), (14) pri blagoslovljanju podobe Srca Jezusovega (ena pridiga), (15) ob vizitaciji (dve pridigi), (16) pogrebu (ena pridiga), (17) shodu proti kugi (ena pridiga) in (18) blagoslovu šole (ena pridiga), tudi (19) deželnim gospodom (ena pridiga).

Pridigar v Limbušu (1823–1843)¹⁹

Franc Cvetko je kot župnik v Limbušu spodbujal različne pobožnosti, kot so romanja in čaščenje Srca Jezusovega, morda tudi ponovno ustanavljanje bratovščin, ki so bile zatrite v jožefinski dobi. V župnijski cerkvi sta namreč dve bratovščinski kapeli: kapela sv. Rešnjega telesa istoimenske bratovščine in Marijina kapela rožnovenske bratovščine.²⁰ V času njegovega službovanja je bila na Pekrski gorci zgrajena znana romarska cerkev Žalostne Matere Božje (1832–1835),²¹ kar priča o priljubljenosti romanj v tej župniji. Skupaj z ruškimi romarji so se vsako leto podali tudi k cerkvi sv. Areha na Pohorju.²² V limbuški cerkvi je na stranskem oltarju sv. Mihaela tudi kip Srca Jezusovega. Pobožnost čaščenja Srca Jezusovega je bila v prvi polovici 19. stoletja sicer splošno razširjena, na Štajerskem jo je še posebej razširjal Marko Glaser, župnik pri Sv. Petru (glej molitvenik *Zlate bukvice od Srca Jezusa*).²³

Cvetko je v župniji 15. novembra 1840 imel pridigo, posvečeno blagoslovu podobe Srca Jezusovega,²⁴ iz česar lahko sklepamo, da je bila tega leta darovana župnijski cerkvi. Osredotočil se je na odlomek iz Janezovega evangelija o prebodenem Jezusovem srcu, ki je postal simbol ljudskega čaščenja: »Eden vojakov je s sulico njegovo stran odperl, in zdajci je tekla kri in voda iz nje.« (Jn 19,34) V uvodu je omenjena zgodovina te pobožnosti, ki se je pričela širiti z videnjem sv. Marjete Marije Alacoque konec 17. stoletja. Potrebno po postavitvi podobe Srca Jezusovega v cerkvi pa je utemeljil s povsem praktičnimi razlogi: »Pa ker je pamet nekih kristjanov slaba; ker nekateri lahko pozabijo, česar s telesnimi očmi ne vidijo, zato je po-

trebno Kristusovo ljubezen v posebni podobi njegovega božjega srca kazati.«²⁵ V prvem delu pridige je premišljeval o znamenjih Jezusove ljubezni: trnjevi kroni, svetem križu, Jezusovi rani in ognjenem plamenu. V drugem delu pridige pa je poudaril potrebo po zaupanju Srcu in sledenju Jezusovim vrlinam, predvsem krotkosti in ponižnosti.

Franc Cvetko je bil tudi po preselitvi v Limbuš povezan z bližnjimi župnijami, tako s tistimi, v katerih je v preteklosti že služboval, kot s tistimi, ki so bile kakorkoli povezane z njegovo župnijo.²⁶ Zgodovinsko je cerkev sv. Jakoba v Limbušu povezana z Nadžupnijo sv. Jurija v Hočah, na območju katere je v 16. stoletju nastala samostojna župnija, potem ko se je v Limbuš preselil sedež magdalenske župnije. Iz limbuške župnije je v 17. stoletju nastala še ruška.²⁷ Med njenimi podružnicami se v 18. stoletju omenja cerkev sv. Jožefa na Studencih.²⁸ Po jožefinskih reformah sta Limbuš in Ruše spadala v dekanijo Hoče.²⁹

Na pogrebu hoškega nadžupnika Franca Avgušti- na 19. aprila 1825 je Cvetko imel govor³⁰ in bil do leta 1826 namestnik hoškega dekana, ki je med drugim opravljal službo okrožnega šolskega nadzornika.³¹ Govor pri pogrebu se osredotoča na svetopisemski odlomek »Blagor mertvim, kateri v Gospodu umerjejo« (Raz 14,13). Cvetko je v njem poleg krščanskih nauk o zveličavni smrti podal nekaj podatkov iz življenja nadžupnika Avgušti- na: tako izvemo, da je bil pokojni kaplan v Župniji Zavrč in na Spodnji Polskavi, nato je 21 let opravljal službo župnika in dekana v Zavrču, šest let v Slivnici in 19 let v Hočah. V svojo poslednjo župnijo je torej prišel leta 1806 in bil priča tegobam v času napoleonskih vojn. Zadnja leta, še posebej v zimskem času, ni več hodil v cerkev, vendar je doma vsak dan opravljal zapovedane molitve in daroval sveto mašo. Njegovo zdravstveno stanje naj bi se poslabšalo, ko se je odpravil v cerkev na praznovanje velike sobote. Pred smrtjo je prejel poslednji zakrament.³²

Leta 1831 je bil Cvetko kot pridigar prisoten na novi maši Frana Frasa v Župniji sv. Marjete ob Pesnici,³³ nekdanji podružnici Župnije sv. Petra.³⁴

¹⁹ Iz časa njegovega službovanja v Limbušu se je ohranilo še šest pridig, ki jih posebej ne obravnavam: Pridiga za III. povelikonočno nedeljo (1831) (SP XXVIII/4); Pridiga za II. nedeljo po ssv. treh kraljih (1832) (SP XXVIII/12); Pridiga za XI. pobinkočno nedeljo (1833) (SP XXVIII/7); Pridiga za XV. pobinkočno nedeljo (1833) (SP XXVIII/8); Pridiga za III. adventno nedeljo (1833) (SP XXVIII/11); Pridiga za Binkoštni pondeljek (1840) (SP XXVIII/5).

²⁰ Ambrožič, Pregled, str. 18.

²¹ Šauperl, *Cerkev in župnija*, str. 33–34.

²² Glej pesem Od svetiga Harika v UKM Ms 118, Windische Lieder in der Kirche und zu Hause zu singen, gesammelt und geschrieben von Sebastian Glades gewester Schullehrer in Maria Rast im Jahre 1834. Ilter Theil.

²³ O pobožnosti čaščenja Srca Jezusovega pri Slovencih pišejo: Smolik, *Odmev verskih*, str. 1381; Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 286; Kragl, *Začetki*, str. 110.

²⁴ Pridiga pri blagoslovljenju podobe Srca Jezusovega (v Limbušu, 15. novembra 1840) (SP XXVIII/7).

²⁵ Prav tam, str. 311.

²⁶ Na god sv. Jožefa 19. marca 1842 je Cvetko pridigal v cerkvi sv. Jožefa na Studencih (Pridiga za god sv. Jožefa, SP XXVIII/2). Obiskoval je tudi župnije, ki so spadale pod dekanijo Maribor. Na angelsko nedeljo leta 1838 je tako pridigal v cerkvi sv. Martina v Kamnici (Pridiga za Angelsko nedeljo, SP XXVIII/8).

²⁷ Urlep, *Cerkvenoupravna ureditev*, str. 51–52.

²⁸ Prav tam, str. 55.

²⁹ Prav tam, str. 57.

³⁰ Govor pri pogrebu č. g. nadžupnika Fr. Avgušti- na (v Hočah, 19. aprila 1825) (SP XXVIII/8 in XXVIII/9).

³¹ Tam je pridigal tudi leta 1838 za god sv. Jurija, zavetnika Nadžupnije Hoče.

³² Govor pri pogrebu, str. 381, 424.

³³ Pridiga pri novi meši č. g. Fr. Frassa (pri sv. Marjeti ob Pesnici, 1831) (SP XXVIII/6).

³⁴ Kovačič, *Zgodovina*, str. 335.

Tukaj je tudi sam kot kaplan preživel tri leta in bil zato vernikom dobro poznan. Fras se je rodil 6. septembra 1807 v Župniji sv. Marjeta ob Pesnici,³⁵ služboval je kot kaplan v Župniji Sveti Križ (1839–40),³⁶ okrog leta 1840 se omenja kot postni pridigar na Ptuj, ³⁷ leta 1845 kot kaplan pri Sv. Juriju ob Ščavnici, 1846 pa pri Sv. Petru v Gornji Radgoni.³⁸ Cvetko je novomašniku Frasu v prvem delu pridige razložil tri dolžnosti, ki jih ima duhovnik do svojih vernikov: vsakodnevna molitev, deljenje zakramentov in Božjih nauk, biti mora tudi zgled krščanske ljubezni. Vse to je podkrepil s primeri iz Svetega pisma, skliceval se je na cesarja Honorija, podal pa tudi sodobne primere iz vsakdanjega življenja. V drugem delu pridige je naštel dolžnosti, ki jih imajo verniki do svojega duhovnika, ter slabe stvari, ki jih bodo doživeli v primeru nespoštovanja in neposlušnosti. Tudi tu se je skliceval na Sveto pismo, pa tudi na cerkvene očete (sv. Hieronim, sv. Gregor, sv. Avguštin).

Ob posebnih priložnostih je Cvetko obiskoval ruško župnijo, in sicer je tam pridigal leta 1831 pri shodu za odvrnitev kuge³⁹ in na peto postno nedeljo leta 1826.⁴⁰ Na omenjenem shodu so bili tako limbuški kot ruški župljani, saj so se bali epidemije kolere, ki jo Cvetko imenuje griza, saj gre za podobno črevesno bolezen: »Že se namreč čuje glas, da je ta pomorska griza prišla v štajersko deželo, v nemške kraje ob ogerski meji.«⁴¹ V evropskih deželah je v letih 1830–1832 razsajala huda epidemija nalezljive bolezni kolere. V Habsburški monarhiji se je prvič pojavila v Galiciji in na Ogrskem spomladi 1831, nato se je avgusta razširila v Slavonijo, Spodnjo Avstrijo in na Štajersko, kar je vzbudilo strah pri prebivalcih notranjeavstrijskih dežel. Tako je že leta 1831 v Ljubljani izšla knjižica Blaža Potočnika *Potrebno poudčenje za kmeta, kako naj sam sebe in svoje ljudi te strašne bolezni obvaruje*. Slovenske prebivalce Kranjske in Štajerske je kolera dosegla leta 1836,⁴² o izbruhu bolezni pa je poročal ruški župnik Janez Godina.⁴³ Zatekanje vernikov po pomoč k ruški Mariji, še posebej v času turških obleganj, kuge in lakote v 17. stoletju, je bilo sicer že tradicionalno.⁴⁴ Cvetko je vernikom različne tegobe na Štajerskem (omenja še kobilice na Ptujskem polju leta 1783, vojno s Francozi od 1792,

lakoto v letih 1814–1816) razložil kot Božjo kazen zaradi neposlušnosti ljudstva.⁴⁵

Pridigar na Ptuj (1843–1848)

Cvetko se je po priporočilu nadvojvode Janeza Habsburško-Lotarinškega aprila 1843 podal na Ptuj, kjer je opravljal službo nadžupnika in dekana,⁴⁶ njegov vikar pa je postal Lovro Vogrin, kasnejši stolni kanonik, prošt in profesor na mariborskem bogoslovju.⁴⁷ Že naslednje leto je na Ptuj potekal sveti misijon, uvedene so bile tudi slovenske pridige v župnijski cerkvi, ki je v nasprotju z minoritsko takrat veljala za nemško. Sveti misijon so obhajali ob tisoči obletnici Nadžupnije sv. Jurija med 16. in 23. junijem 1844. Udeležilo se ga je 55.000 romarjev iz 33 župnij. Franc Cvetko je pri sekovskem ordinariatu izprosil popolne odpustke za vse, ki med 3. in 4. nedeljo po binkošti obiščejo ptujsko župnijo, gredo k spovedi, prejmejo sveto obhajilo in opravijo molitev za sveto Katoliško cerkev. Prav tako je ves teden ob 6. uri zjutraj daroval sveto mašo z blagoslovom. Po prihodu procesij vernikov je sledila pridiga, slovesna sveta maša z asistenco (nekaj leviti),⁴⁸ ki jo je daroval najstarejši od župnikov. Slovensko so pridigali dopoldne med tednom in ob nedeljah popoldne, nemško pa v nedeljo zjutraj ter v torek in četrtek popoldne.⁴⁹

Cvetko je v mestno cerkev sv. Jurija tudi ob nedeljah pri jutranji maši uvedel slovensko pridigo (v postnem času), čemur so nemško govoreči meščani nasprotovali in se pritožili na sekovski škofijski ordinariat (pismo 8. maja 1845). Zato je za leto 1846 zaprosil za dovoljenje za izvajanje slovenskih pridig, vendar je dobil negativni odgovor. Zaradi grozljivih pisem, ki jih je prejemal še naslednja leta, je zaprosil za premestitev v Ljutomer.⁵⁰ Iz tega časa se je ohranilo pet slovenskih postnih pridig iz leta 1845,⁵¹ ena povelikonočna na Ptujski Gori ob praznovanju obletnice posvetitve⁵² in ena binkoštna.⁵³

³⁵ NŠAM 218, Sv. Marjeta ob Pesnici, 03306, Krstni index 1788–1824.

³⁶ Kovačič, *Ljutomer*, str. 245.

³⁷ Ilešič, *Korespondenca*, str. 258.

³⁸ Kovačič, *Zgodovina*, str. 290, 354.

³⁹ Pridiga pri shodu za odvrnitev kuge (v Rušah, 8. septembra 1831) (SP XXVIII/10).

⁴⁰ Pridiga na černo ali tiho nedeljo v postu (v Rušah, 1826) (SP XXVIII/10).

⁴¹ Pridiga pri shodu, str. 410.

⁴² Keber, *Čas kolere*, str. 21–26, 52, 60.

⁴³ Glazer, Anton Aškerc, str. 159–160.

⁴⁴ Vurcer, Ruše, str. 195. Glej še pesem Od rushka Materi Boshje za odvrnenje velikih nadlog ino posebno Bolesni v UKM Ms 118.

⁴⁵ Pridiga pri shodu, str. 470–474.

⁴⁶ Slekovc, *Škofija*, str. 177.

⁴⁷ SI ZAP/0070_00043 Matej Slekovc: Chorimagistri Peto-viensens, 1897, str. 51–53.

⁴⁸ Pred Drugim vatikanskim koncilom so to službo lahko opravljali subdiakoni, danes pa ministranti (za informacijo se zahvaljujem dr. Slavku Krajncu).

⁴⁹ Slekovc, *Škofija*, str. 177–184.

⁵⁰ Kolar, Narodnostne razmere, str. 76–78. Prav tako meščanom ni bilo po godu, da ni hotel cerkveno pokopati poštnega mojstra, ki ni hotel prejeti zakramenta (Kolar, Ptuj v 19. stoletju, str. 169).

⁵¹ Postne pridige. I. pridiga (na Ptuj, 1845) (SP XXIX/1), II. pridiga (Ptuj, 1845) (SP XXIX/1), III. pridiga (Ptuj, 1845) (SP XXIX/2), IV. pridiga (Ptuj, 1845) (SP XXIX/3), V. pridiga (Ptuj, 1845) (SP XXIX/2, SP XXIX/3).

⁵² Pridiga za VI. povelikonočno nedeljo (na Ptujski gori, 1845) (SP XXIX/3, SP XXIX/4). Cvetko prvega gorskega duhovnika napačno imenuje Nikolaus Stads (»nicola seds.«) (Pridiga za VI., str. 141).

⁵³ Pridiga za Binkoštno nedeljo (1848) (SP XXVIII/5).

Postne pridige imajo klasično zgradbo; sestavljene so iz uvoda, jedra in sklepa. Odlomku iz evangelija sledi uvodno vpeljevanje v temo posta, ki lahko že vsebuje prepričevalne elemente z navajanjem cerkvenih očetov (»Sv. Avguštin od sebe pravi: 'Jes sam sebe ostro strahujem, da bi mi Bog grehe odpustil; jes sam sebe kaznujem, da bi on meni pomagal in se jes njemu dopadel.'«).⁵⁴ Pridigar se lahko z verniki poistoveti z uporabo prve osebe množine (»Tudi za nas je post potreben«);⁵⁵ neposrednemu nagovarjanju vernikov (»Dragi sobrat! ljubljene kristjani!«)⁵⁶ sledi napoved dvodelne obravnave teme v osrednjem delu pridige. Za prvi del jedra je značilno navajanje iz svetopisemskih knjig, ki podkrepi pridigarjeve misli (»Tako nas uči sv. apostelj Jakob rekoč«),⁵⁷ in neposredno obračanje na vernika z uporabo druge osebe ednine (»Ti samega sebe zatajuješ, če svoje nagnjenje k umanjosti (lenobi) premagaš«),⁵⁸ za napoved teme drugega dela jedra pa lahko spregovori tudi v prvi osebi ednine (»Meni se zdi, da zdaj že zastopite, kaj se pravi samega sebe zatajevati. Poleg tega pa še vam moram razložiti, kako potrebno je, da sami sebe zatajujemo.«).⁵⁹ Drugi del jedra pričinja citat iz evangelija, ki podkrepi pridigarjevo misel (»To se očitno pokaže iz besed Jezusa Kristusa, ki pri sv. evangelistu Matevžu tako pravi«),⁶⁰ nadaljuje pa se s konkretnimi zgledi iz Svetega pisma (»Glejte v starem zakonu Abrahama«)⁶¹ in življenja svetnikov (»Nadalje poglejte, ljubljene sobratje! nad svetniki«).⁶² Pridigar niza retorična vprašanja (»Ali je morebiti za nas druga cesta v nebesa, kakor je bila za nje?«)⁶³ ali pa mu vprašalne povedi služijo za pritegnitev pozornosti pred razlago pomembnega nauka (»Slednjič mi dopustite na vas vse še le vprašanje: Veste, vi ljubljene moji kristjani! od kod to pride, da se vselej, kolikorkrat k spovedi pridete, z vekšine vedno črez stare grehe obtožujete?«).⁶⁴ V sklepnem delu pridige najdemo niz retoričnih vprašanj, prepričevanje vernikov z velelnim naklonom (»stopi nazaj od grehov, ki so se med teboj vkoreninili, in podaj se na cesto pobožnosti, sramožljivosti in pokore.«)⁶⁵ ter pridigarjevo domnevo/željo z uporabo pogojnega naklona (»da bi po njihovem izgledu bogaboječe živelo«).⁶⁶

Cvetko je kot dekan opravljal tudi službo šolskega nadzornika. Na god sv. Leopolda, 15. novembra 1843, je imel govor ob blagoslovu nove šole Župnije

sv. Marjeta,⁶⁷ ki je sicer spadala v mariborsko dekanijo. Zgodovina tamkajšnjega šolstva sega v čas vladanja Jožefa II. Prva šola s poslopjem je bila ustanovljena leta 1788, njen prvi učitelj pa je bil Jakob Žizek.⁶⁸ Govor lahko zadeva tudi Sveto Marjeto nižje Ptuja, ki je spadala v ptujsko dekanijo, vendar podatkov o ustanovitvi šole v Gorišnici ni mogoče najti. Cvetko je šolo v uvodu govora predstavil kot tisto ustanovo, ki s svojim naukom učencem kaže pot do sreče: »Šola je tisti posebni kraj, kjer se morajo deca podučevati in k dobremu izrejevati; s tem se jim pokaže in nadela tista cesta, na kateri morajo najhitreje že na zemlji svojo srečo najti.«⁶⁹ Šola je tudi tista ustanova, ki lahko ljudem pomaga do višjega položaja v družbi. Tako je v prvem delu pridige imenoval svetopisemske (Jožef, David, Judita, Estera) in zgodovinske osebnosti (papež Sikst I., krški škof Pavlič), ki so se iz nižjega stanu s pomočjo dobre vzgoje povzpeli do vidnega družbenega položaja. Nato je poudaril pomen znanja (branje, pisanje, računanje), ki preprostim ljudem pomaga v vsakdanjem življenju. Izpostavil je branje pratike, pisem, molitvenikov in drugih nabožnih besedil, nato pisanje dohodkov/odhodkov in pisem, nazadnje še računanje pri trgovanju z dobrinami. V drugem delu je staršem razložil pomen krščanskega nauka in vzgoje, ki ju otroci prejmejo v šoli. V Cvetkovem času je šolstvo še bilo v cerkvenih rokah, vzgojni moment pa zelo prisoten. Starše je rotil, naj svoje otroke pošiljajo v šole in se zavedo koristnosti njihove izobrazbe za celotno družino. Pridiga je bila namenjena tistim staršem, ki svojih otrok niso radi pošiljali niti v ljudsko (osnovno) šolo, saj jim niso bile znane splošne koristi njihovega izobraževanja, ki bi pretehtale koristi njihovega dela na domačiji, na kar je opozarjal tudi malonedeljski župnik Anton Kreml: »Zakaj neki starši so že resen tak neskerbni za podvčenje svojih otrok, ka od šole nič nečejo znati, da so oni ne v šolo hodili.«⁷⁰

Pridigar v Ljutomeru (1848–1854)⁷¹

Franc Cvetko je delo župnika in dekana v Ljutomeru prevzel po smrti Mihaela Jaklina, člana t. i.

⁵⁴ I. pridiga, str. 23.

⁵⁵ Prav tam, str. 23.

⁵⁶ Prav tam, str. 23.

⁵⁷ Prav tam, str. 24.

⁵⁸ Prav tam, str. 25.

⁵⁹ Prav tam, str. 25.

⁶⁰ Prav tam, str. 26.

⁶¹ Prav tam, str. 26.

⁶² Prav tam, str. 28.

⁶³ Prav tam, str. 29.

⁶⁴ Prav tam, str. 30.

⁶⁵ Prav tam, str. 31.

⁶⁶ Prav tam, str. 31.

⁶⁷ Govor pri blagoslovljenju šole pri sv. Marjeti (SP XXVIII/11; SP XXVIII/12).

⁶⁸ Lapajne, *Politična in kulturna zgodovina*, str. 249.

⁶⁹ Govor pri blagoslovljenju, str. 523.

⁷⁰ Kreml, *Kratke predge*, str. 234.

⁷¹ Iz leta 1849 sta ohranjeni še Pridiga za Veliko noč (SP XXVIII/3) in pridiga za belo oziroma drugo velikonočno nedeljo (pri Jeruzalemu) (SP XXVIII/3). Pridige iz leta 1851 so zadnje med ohranjenimi in jih je deset: Pridiga za III. nedeljo po ssv. treh kraljih (1851) (SP XXVIII/12); Pridiga za I. postno nedeljo (1851) (SP XXVIII/1); Za II. postno nedeljo (1851) (SP XXVIII/1); Pridiga za III. postno nedeljo (1851) (SP XXVIII/1); Pridiga za IV. postno nedeljo (1851) (SP XXVIII/2); Pridiga za velikonočno nedeljo (1851) (SP XXVIII/3); Pridiga za veliko gospojnico (1851) (SP XXVIII/7); Pridiga za XIII. pobinkočno nedeljo (1851) (SP XXVIII/7); Pridiga za XVI. pobinkočno nedeljo (1851) (SP XXVIII/8); Pridiga za XXIII. pobinkočno nedeljo (1851) (SP XXVIII/10).

svetourbanske akademije, ki je v letih 1803–1804 načrtovala slovnico in slovar na Štajerskem.⁷² Tja je pripotoval 30. julija 1848, ko se je v Ljutomeru že čutilo veliko nasprotij med nemškimi in slovenskimi prebivalci trga. Znan je dogodek, ko so 28. avgusta tega leta ljutomerski tržani vdrl v stanovanje tamkajšnjega zdravnika Matija Preloga, ki so ga obiskali narodnozavedni dijaki.⁷³

Franc Cvetko je svoj prvi govor župljanom nameril 15. avgusta 1848: »*Ljubljani! Bog je tako hotel, da smo se drugič segli. Pred 34. leti sem bil jes pri vas kaplan. V Ljutomeru sem svojo mešniško službo začel, zdaj me je Bog za vašega duhovnega voditelja pozval. Ali kaj pomaga vsa čast pred svetom; pred božjimi očmi bom le tedaj nekaj vreden, če bom dosti duš v nebesa spravil. Zato je moja želja, ne samo v Ljutomerskem farovžu prebivati; v vašem srcu bi jes rad imel stanovanje noter do smertne ure.*«⁷⁴

Iz tega leta so se ohranile še štiri pridige v adventnem in božičnem času,⁷⁵ že naslednje leto (1849) pa je na 23. nedeljo po binkošti obiskal Župnijo sv. Barbara v Halozah (Cirkulane) ob imenovanju novega župnika Janeza/Ivana Weixla,⁷⁶ dekana dekanije Zavrč.⁷⁷ Njegov pomočnik je bil od leta 1860 Božidar Raič, ki ga je po smrti 1870 tudi nasledil. V govoru je Cvetko tamkajšnjim vernikom razložil dolžnosti, ki jih imajo do svojega novega pastirja: ljubiti iz srca, izkazovati hvaležnost, biti pokorni, uslužni, opravljati molitev.

Iz leta 1850 je ohranjenih devet pridig⁷⁸ in en govor pri nastopu nove deželjske gosposke,⁷⁹ ki ga je Cvetko imel 9. februarja 1850 v Ljutomeru. V tem času ga je doletel nečastni naziv nemškutarja, ki so ga štajerski domoljubi namenili tudi velikonedeljskemu dekanu Petru Dajnku zaradi njegovega zavzemanja za dvojezični pouk.⁸⁰ Vsebina Cvetkovega govora je bistvena predvsem za razumevanje njegovega odnosa do leta 1848. V govoru je uvodoma spregovoril o marčni revoluciji, imenovanju novega cesarja Franca

Jožefa in novi ustavi: »Ta naš sedanji najmilostljivišvi svitli cesar Franc Jožef pa so tisti red vpeljali, ktere-ga je ljudstvo imeti hotelo in ta novi red se je zdaj začel.«⁸¹ Govor je namenjen tako ljudstvu kot njegovim predstavnikom v trški upravi⁸² in govori o dolžnostih, ki jih morajo oboji izpolnjevati za blagostanje dežele. Cvetko je še posebej pohvalil naslednje reforme: odpravo podložništva, enakost vseh pred zakonom, svobodo gibanja, brezplačno zdravstvo za revne, ustanovitev hranilnice v Gradcu, graditev cest in železnice, uvedbo šole v vsaki župniji, brezplačne učne knjige za revne šolarje in uporabo slovenskega jezika v knjigah ter časopisih. Cvetko torej več kot očitno ni bil proti uporabi slovenskega jezika v šolstvu, je pa, kot njegov rojak Dajnko, verjetno zagovarjal dvojezičnost, kar pa po revolucionarnem letu med slovenskimi domoljubi ni bilo več zaželeno.

Jezikovno prilagajanje Cvetkovih pridig

Cvetko je bil tesno vpet v vzhodnoštajersko jezikovno tradicijo prve polovice 19. stoletja. Čeprav se je v Gradcu učil tudi osrednjeslovenski knjižni jezik iz Kopitarjeve slovnice, ga med pastoralnim delom v štajerskih župnijah ni mogel uporabljati, saj ga verniki ne bi razumeli. Zato se njegov pridigarski jezik ne more bistveno razlikovati od jezika njegovih rojakov Petra Dajnka, Antona Kremlja, Antona Šerfa in Jožefa Muršca ter sledi vzhodnoštajerski knjižnojezi-kovni tradiciji prve polovice 19. stoletja. Na podlagi edinega ohranjenega rokopisa Cvetkove pridige lahko danes z gotovostjo trdimo, da so uredniki *Slovenskega prijatelja* jezikovno prilagajali njegova besedila v skladu z vseslovensko knjižno normo, ki se je razvijala v drugi polovici 19. stoletja.

Pridiga, ki jo je Cvetko govoril leta 1838 na god sv. Jurija v Hočah, je napisana v bohoričici, kar pomeni, da ni sprejemal Dajnkovega črkopisa kot njegova rojaka svetinjski župnik Anton Šerf in znani limbuški župnik Anton Lah. Cvetkov pridigarski jezik izkazuje tipične glasoslovne in oblikoslovne značilnosti vzhodnoštajerskega jezika prve polovice 19. stoletja,⁸³ ki v kasnejši jezikovni reformi (po objavi Svetčevih novih oblik v *Sloveniji* leta 1850) v veliki meri niso bile sprejete, na primer:

- odraz za stalno dolgi in novoakutirani polglasnik je praviloma dolgi e, redko a po tradiciji (*den, čast*); v tisku zgolj a (*dan*);
- glagolska pripona -nu- pri glagolih II. nedoločniške vrste (*dosegnuti*); v tisku *doseči*;
- preglas o > e za mehkiimi soglasniki ni uresničen (*tovaršom*); v tisku *tovarišev*;

⁸¹ Govor pri nastopu, str. 441.

⁸² Za okrajnega sodnika je bil sicer šele junija 1850 imenovan Franc Piringner (Kovačič, *Ljutomer*, str. 28).

⁸³ Več o glasoslovnih in oblikoslovnih značilnostih vzhodnoštajerskega jezika prve polovice 19. stoletja v Ditmajer, *Sprejemanje*.

⁷² Kidrič, Narat, Ivan.

⁷³ Kovačič, *Ljutomer*, str. 25.

⁷⁴ Govor pri nastopu ljutomerske fare (SP XXVIII/7, str. 319).

⁷⁵ Pridiga za II. adventno nedeljo (1848) (SP XXVIII/11); Pridiga za nedeljo po Božiču (1848) (SP XXVIII/11); Pridiga za starega leta dan (1848) (SP XXVIII/12).

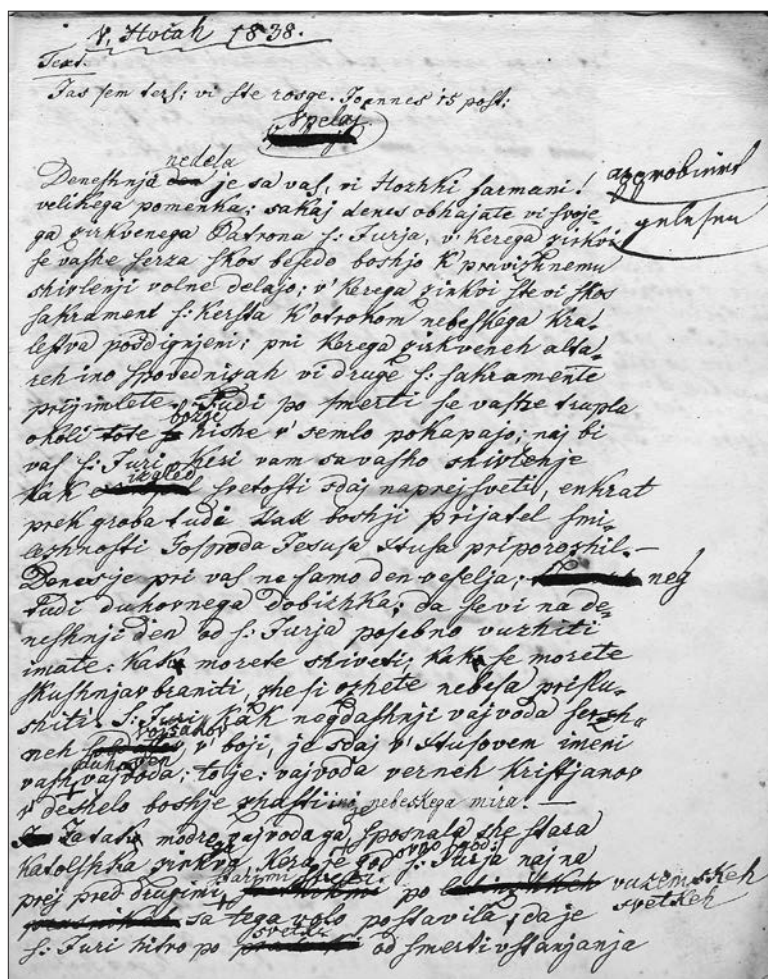
⁷⁶ Govor pri nastopu č. g. župnika Janeza Weixelna (pri sv. Barbari v Halozah, 1849) (SP XXVIII/10, XXVIII/11).

⁷⁷ Filipič, *Zgodovinski pregled*, str. 241.

⁷⁸ Pridiga za V. postno nedeljo (1850) (SP XXVII/2); Pridiga za velikonočni ponedeljek (1850) (SP XXVIII/3); Pridiga za VI. povelikonočno nedeljo (1850) (SP XXVIII/5); Pridiga za Binkoštni ponedeljek (1850) (SP XXVIII/5); Pridiga za II. pobinkoštno nedeljo (1850) (SP XXVIII/5); Pridiga za IV. pobinkoštno nedeljo (1850) (SP XXVIII/5); Pridiga za VI. pobinkoštno nedeljo (1850) (SP XXVIII/6); Pridiga za VIII. pobinkoštno nedeljo (1850) (SP XXVIII/6); Pridiga za IV. adventno nedeljo (1850) (SP XXVIII/11, 1879).

⁷⁹ Govor pri nastopu nove deželjske gosposke (SP XXVIII/10).

⁸⁰ Macun, *Književna zgodovina*, str. 86. Pa tudi zaradi nasprotovanja priključitve vzhodnoštajerskih Slovencev lavantinski škofiji (Ilešič, *Korespondenca*, str. 72, 219).

Rokopisna Pridiga za god sv. Jurja (UKM Ms 138, ovoj 9).

- dolgi e se lahko pred r zoži v i (cirkva); v tisku e (cerkve);
- prvotni palatalni l' je otrdel, sekundarni je tradicionalno zapisan z dvočrkjem lj (zemlo, veselja); v tisku samo dvočrkje lj (kraljestva);
- jezičnik r' v odvisnih sklonih otrdi (od cesara); v tisku se podaljšuje z -j- od cesarja;
- protetični v (vučiti); v tisku brez proteze (učite);
- premena kd- > gd- (gde) je pri Cvetku presenetljiva, saj je narečna, vendar ni pisal premene dn > gn (denes); v tisku ni izpričanih premen (kjer);
- premena -šč- > -š- (išče) je prisotna; v tisku ni premene (išče);
- končnica -oj se pojavi samo v mestniku ednine ženskega spola pri pridevniki in zaimkih, ne pa tudi v rodniku pri samostalnikih, kot pri drugih vzhodnoštajerskih pridigarjih (v totoj lepoj dolini);
- ženski samostalniki nekdanje ū-sklanjatve imajo v imenovalniku ednine končnice a-sklanjatve (cirkva), v tisku cerkev;
- v rodniku ednine moškega spola se pojavlja končnica -a (mira, stana); v tisku samo osrednjeslovenska -u (stanu);
- v dajalniku in mestniku ednine moškega in srednjega spola se pri Cvetku pojavljata obe končnici -i/-u, slednja le pri pridevniki (k pravičnemu življenju, v' imeni); v tisku samo osrednjeslovenska -u (v vašem življenju);
- v mestniku množine moškega spola pri Cvetku najdemo končnico -eh, kar je tradicija 18. stoletja, pri ženskem spolu pa -ah (cirkvenih altareh, spovednicah); v tisku -ih/-ah (po vuzemskih svetkih, v težavah);
- samostalnik oče ima ajevske končnice (oča); v tisku najdemo osrednjeslovensko podaljševanje osnove s -t- (oče očeta);
- v množini srednjega spola pri Cvetku najdemo osrednjeslovenske neujemalne pridevniške končnice (vaše serca); v tisku so končnice ujemalne (vaša serca);
- Cvetko je nekdanji futur I tvoril iz sedanjika glagola imeti (vučiti imate); v tisku je uporabljena oblika se lahko učite;
- pojavi se značilen štajerski zaimek toti, arhaičen je veznik neg' (nego), ki ga je v svojih zgodnjih pridigah pisal tudi Krempelj; v tisku najdemo

samo zaimek *te* in dvodelni veznik *ne samo* – *ampak tudi*;

- prisotno je močno kalkiranje v predložnih zvezah (*skoz besedo božjo*); v tisku z *besedo božjo*.

Navajam še nekaj značilnosti Cvetkovega vzhodnoštajerskega jezika, ki niso potrebovale uredniških popravkov, saj so bile splošno sprejete kot vseslovenske:

- stalno dolgi jat je zapisan z enoglasnikom *e* (*svet*);
- izglasni -l v deležnikih moškega spola se ne vokalizira (*dobil*);
- samoglasniški *r* je zapisan z ejevskim samoglasnikom (*kersta*);
- palatalni *n'* je ohranjen (*pozdigljeni*);
- mestnik ednine moškega in srednjega spola ima končnico -om (*pred svojim očetom*);
- v pridevniških sklanjatvah je izpričana etimološka oblika -ega (*svojega cirkenega Patrona*).

Cvetko je rokopis kasneje tudi sam popravljajl in dopolnjeval, saj so vidna številna prečrtana mesta z dopolnitvami, tudi v novem črkopisu gajici oziroma slovenici. V besedju gre večinoma za zamenjave germanizmov, na primer *soldatov* – *vojšakov*, *marternikov* – *mučnikov*, *požegnaj* – *blagoslovi*, *judovsko* – *židovsko*, vidna je zamenjava besede *praznik* s panonsko *svetek*.

Pridiga za god sv. Jurja.

(Spisal in govoril l. 1838. v Hočah Fr. Cvetko.)

„Jes sem terta, vi mladike.“ (Jan. 15, 5.)

V v o d.

Danešnji dan je za vas, Hočki farmani! velikega pomena; zakaj danes vi obhajate god sv. Jurja, patrona vaše cerkve, v kateri se vaša serca z besedo božjo za pravično življenje voljna delajo, v kateri ste vi bili v zakramentu sv. kersta k otrokom nebeskega kraljestva povzdignjeni, v kateri vi tudi druge zakramente prejmljete. In po smerti se bodo vaša trupla okoli te božje hiše v zemljo pokopala, da bi vas sv. Jurij, ki vam v vašem življenju kot izgled svetosti naprej sveti, unkray groba kot prijatelj božji tudi usmiljenju Gospoda Jezusa Kristusa priporočeval. Danes pri vas ni samo dan veselja, ampak tudi dan duhovnega dobička, ker danesnji dan se posebno lahko od sv. Jurja učite, kako morate živeti, kako se morate skušnjav braniti, če si hočete nebasa prisluziti. Sv. Jurij kot nekdanji vojvoda serčnih vojščakov v boju, je zdaj v Kristu sovem imenu vaš duhovni vojvoda, t. j. vojvoda vernih kristjanov v deželo božje časti.

Tiskana Pridiga za god sv. Jurja (SP XXX/4).

Sklep

Vsebina Cvetkovih pridig, še posebej priložnostnih, odraža tako družbeno in duhovno stanje štajerskih župnij sekovske škofije kot tudi njegovo osebno prizadevanje za duhovni in posvetni napredek vernikov. Njegove pridige kažejo, da je podpiral izobraževanje in vzgojo otrok, skrbel za moralno tolažbo vernikov v času epidemij, spodbujal ljudske pobožnosti in se s tem upiral moralnemu rigorizmu preteklega jožefinske dobe. Kot konservativni pred-

stavniki štajerske duhovščine je pričakovano podpiral ustaljeni družbeni red ter se zavzemal za vestno izpolnjevanje državnih zakonov in cesarjevih določil. Podobno kot drugi predstavniki njegove generacije (Kreml, Dajnko) se kot duhovnik ni mogel politično udeleževati in se pridružiti prizadevanjem mlajših Štajercev, ki so podpirali Ljudevita Gaja in ilirizem, je pa gotovo bil naklonjen panslovanskemu gibanju, ki ga je utemeljil Jan Kollár. Iz njegovih pridig je razvidno, s katerimi osebami je bil v stikih. Čeprav v času kaplanovanja ni bil pod neposrednim vplivom Mihaela Jaklina in Antona Kremla, ju je gotovo poznal, slednjega že v času šolanja. Dalje je gojil poznanstva z vzhodnoštajerskimi dekani (Fran Avguštin, Janez Weixl) in župniki pri Sv. Andražu v Slovenskih goricah, Sv. Marjeti ob Pesnici, Sv. Petru pri Mariboru (župnik Marko Glaser), Kamnici (župnik Blaž Klemenčič) in v Rušah (župnik Janez Godina). Med njegovimi kaplani in vikarji najdemo narodnozavedne in pomembne štajerske duhovnike, kot sta kasnejši profesor na mariborskem bogoslovju Lovro Vogrin in pobudnik ljutomerske čitalnice Božidar Raič, moralno in finančno pa je podpiral tudi mlade štajerske dijake in bogoslovce (Ivan Klajžar, Fran Fras).

Retorična zasnova njegovih pridig kaže dobro poznavanje pravil in načel pisanja klasičnih retorskih besedil ter dobro poznavanje tako Svetega pisma in zgodovine kot del cerkvenih očetov. Njegov način razlaganja evangeljskih odlomkov in verskih resnic je prepričljiv, saj v jedru z uporabo več retorskih sredstev (retorična vprašanja, vzkliki, citati) navaja primere in dokaze za potrditev uvodnih tez in vprašanj.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor

218 Sv. Marjeta ob Pesnici, 03306 Krstni index 1788–1824, <https://data.maticula-online.eu/sl/slovenia/maribor/sv-marjeta-ob-pesnici/03306/?pg=1>

SI ZAP – Zgodovinski arhiv na Ptuj

0070_00043 Matej Slekovc: Chorimagistri Petovienses, 1897.

SP – Slovenski prijatelj

Govor pri blagoslovljenju šole pri sv. Marjeti. *Slovenski prijatelj*, XXVIII, št. 11 in 12, 1879, str. 522–524, 564–568.

Govor pri nastopu ljutomerske fare. *Slovenski prijatelj*, XXVIII, št. 7, 1879, str. 317–319.

Govor pri nastopu č. g. župnika Janeza Weixelna. *Slovenski prijatelj*, XXVIII, št. 10 in 11, 1879, str. 476–479, 520–521.

- Govor pri nastopu nove deželjske gosposke. *Slovenski prijatelj*, XXVIII, št. 10, 1879, str. 441–446.
- Govor pri pogrebu č. g. nadžupnika Fr. Avgušтина. *Slovenski prijatelj*, XXVIII, št. 8 in 9, 1879, str. 379–382, 423–425.
- Postne pridige. I. pridiga. *Slovenski prijatelj*, XXIX, št. 1, 1880, str. 23–31.
- Pridiga pri blagoslovljenju podobe Serca Jezusovega. *Slovenski prijatelj*, XXVIII, št. 7, 1879, str. 310–317.
- Pridiga pri novi meši č. g. Fr. Frassa. *Slovenski prijatelj*, XXVIII, št. 6, 1879, str. 270–281.
- Pridiga pri shodu za odvernitev kuge. *Slovenski prijatelj*, XXVIII, št. 10, 1879, str. 470–476.
- Pridiga za god sv. Jurja. *Slovenski prijatelj*, XXX, št. 4, 1881, str. 173–181.

UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor

Ms 118, Windische Lieder in der Kirche und zu Hause zu singen, gesammelt und geschrieben von Sebastian Glades gewester Schullehrer in Maria Rast im Jahre 1834. Ilter Theil.

Ms 138, ovoj 9, Franc Cvetko: Pridiga v Hočah.

LITERATURA

- Ambrožič, Matjaž: Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem. *Acta historiae artis Slovenica* 19, 2014, št. 1, str. 17–52.
- Debeljak, Renata: *Pomen Antona Kremla v vzhodnoštajerskem kulturnem prostoru in njegove pridige*. Magistrsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2010.
- Ditmajer, Nina: *Sprejemanje vzhodnoštajerske knjižnojezikovne norme v rokopisnih pridigah Jožefa Muršca*. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2019.
- Filipič, Igor: Zgodovinski pregled pripadnosti Župnije sv. Barbare. *Cirkulane. Svet Belanov* (ur. Martin Prašnički). Cirkulane: Halo, 2005, str. 235–242.
- Glazer, Janko: Anton Aškerc: Zbrano delo. Prva knjiga: Balade in romance. Lirske in epske poezije. *Slavistična revija* 2, 1949, št. 1–2, str. 155–160.
- Glazer, Janko: Kreml, Anton (1790–1844). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi303945/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop 21. 6. 2022).
- Grum, Martin in Ditmajer, Nina: Cvetko, Franc (1789–1859). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi163223/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (dostop 24. 5. 2022).
- Ilešič, Fran: *Korespondenca dr. Jos. Muršca*. Ljubljana: Narodna tiskarna, 1905.
- Jesenšek, Marko: *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2015.
- Keber, Katarina: *Čas kolere. Epidemije kolere na Kranjskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610504436>.
- Kidrič, France: Narat, Ivan (1777–1806). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi385130/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop 24. 5. 2022).
- Kolar, Nataša: Narodnostne razmere na Ptuj v prvi polovici 19. stoletja: poskusi narodnega prebujanja. *Stanko Vraz 1810–1851* (ur. Manica Hartman). Ormož: Zgodovinsko društvo, 2010.
- Kolar, Nataša: Ptuj v 19. stoletju. *Ptujska župnijska cerkev sv. Jurija* (ur. Slavko Krajnc). Ptuj: Samostan sv. Viktorina, 1997, str. 166–177.
- Kovačič, Franc: *Ljutomer: zgodovina trga in sreza*. V Mariboru: Zgodovinsko društvo, 1926.
- Kovačič, Franc: *Zgodovina Lavantinske škofije (1228–1928)*. Maribor: Lavantinski kn. šk. ordinariat, 1928.
- Kragl, Viktor: Začetki pobožnosti presvetega Srca pri nas. *Glasnik Srca Jezusovega* 41, 1942, št. 2, str. 39–42.
- Kreml, Anton: *Kratke predge na vse nedele ino svetke celega leta*. [V' Gradzi]: saloshil Franz Ferstl, 1839.
- Lapajne, Ivan: *Polirična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev*. Ljubljana: Rudolf Milic, 1884.
- Macun, Ivan: *Književna zgodovina slovenskega Štajerja*. V Gradcu: Založil in na svetlo dal pisatelj, 1883.
- Mlinarič, Jože: *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiaconata med Dravo in Muro: 1656–1774*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve, 1987.
- Rezar, Cvetka: *Normativne in slogovne značilnosti Slomškovih pridig*. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2019.
- Slekovec, Matej: Ljutomerski dušni pastirji. *Voditelj v bogoslovnih vedah* IX, 1906, str. 54–66, 286–297, 371–379.
- Slekovec, Matej: *Škofija in nadduhovnja v Ptuj*. Maribor: samozaložba, 1889.
- Smolik, Marijan: *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja*. Druga, elektronska, pregledana izdaja (ur. Matija Ogrin). Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2011.
- Sobočan, Drago: *Župnija Sv. Lovrenca – Juršinci. Juršinci skozi čas* (ur. Marija Hernja Masten). Juršinci: Občina, 2017, str. 226–295.

Šauperl, Franjo: *Cerkev in župnija sv. Jakoba v Limbušu*. Limbuš: Župnijski urad, 1998.

Ulčnik, Natalija: Značilnejše poteze Kremplovega jezika v rokopisnih pridigah iz leta 1822. *Globinska moč besede* (ur. Marko Jesenšek). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011.

Urlep, Lilijana: Cerkvoupravna ureditev v Dravski dolini. *Naši duhovniki in njihova dela* (ur. Vili Rezman). Ruše: Lira, 2020, str. 43–60.

Vičar, Branislava: *Izrazne skladenjske zgradbe v delih Antona Šerfa*. Maribor: Slavistično društvo, 2005.

Vurcer, Matija: Ruše, starodavna božja pot in nekdanja učenosti zibela. *Drobtinice*, 55, 1865, str. 185–211.

S U M M A R Y

Franc Cvetko–Slovenian Cicero

Franc Cvetko belongs to the second generation of the Eastern Styrian revivalist movement, which formed formally and ideologically in Primic's Graz circle between 1810 and 1813 under the influence of the central Slovenian grammarian Jernej Kopitar. Among the Eastern Styrian Slovenians, he worked as a priest in several places of the Diocese of Seckau: in Ljutomer, Juršinci (St. Lawrence in Slovenske gorice), Pernica (St. Margaret at Pesnica), Limbuš, and Ptuj. Although he was known as an excellent preacher, he did not manage to publish a book of sermons, which were published posthumously in the journal *Slovenski prijatelj*. They describe the spiritual life of his believers with great clarity. In Limbuš, they went on pilgrimage to Pekrska Gorca and venerated the Heart of Jesus. When the cholera epidemic broke out, they organized a procession together with believers from Ruše. In Ptuj, they celebrated the Holy Mission and could listen to the sermons in Slovenian and German, which was not a matter of course in the cities at that time. Cvetko conveyed the Enlightenment mentality of educating the common people to the parents in their parishes, who did not send their children to schools *en masse* at that time. He also responded to the political events of the March Revolution of 1848, praising the new constitution that abolished serfdom, introduced equality before the law, freedom of movement and free health care for the poor, free textbooks for poor schoolchildren as well as the use of the Slovene language in books and newspapers.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)